SECȚIUNEA III:

TRADIȚII ȘI OBICEIURI: ISTORIE ȘI CONTEMPORANETATE

<https://doi.org/10.52603/9789975333788.19>

SATUL MOLDOVENESC ÎNTRE CALENDARUL POPULAR ȘI PLANIFICAREA CENTRALIZATĂ, ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

Elena REȘETNIC

UPSC Ion Creangă, Facultatea de Istorie și Geografie,
cercetător științific stagiar, MNEIN

Moldovan village between popular calendar and centralized planning in the second half of the twentieth century

The traditional calendar had a great importance in the village's life in the past because it indicated the optimal time for plowing and sowing, for the sheep to go to the pasture, the days favorable for collecting medical herbs, weddings, etc. But over time, it has undergone countless changes caused by various factors. First of all, it is about the role of science and its intense development since in the modern era, which had in the transformation of the traditional calendar into one of a more symbolic character. Secondly, it is about changing the political context: Bessarabia becomes the Moldovan Soviet Socialist Republic as part of U.S.S.R. and is subjected to ideological policies according to the instructions issued by Moscow, which aimed to Russify and denationalize the occupied peoples and form a new soviet consciousness. Last but not least, we must take into account the economic policy of U.S.S.R., which translated into life by applying a planned economy and, in general, a centralized planning in all spheres of life. Obviously, in such conditions, a large part of our ancestral traditions have not been passed down to us.

Keywords: traditional calendar, ideological policies, soviet consciousness, centralized planning

Astăzi calendarul popular are doar un rol simbolic în viața cotidiană. Ne amintim de tradițiile și obiceiurile strămoșilor noștri, mai mult în cadrul unor festivaluri sau altor evenimente organizate exact cu scopul de salvagardare a celor tradiții care încă nu s-au pierdut; căci în uzură practică, le folosim foarte puțin. Spre exemplu, Vitalie Scoferța, locuitor al orașului Drochia, povestește că a mai observat în ultimul timp doar obiceiul de a pune brazdă cu iarbă la poartă și la ocolul vitelor la Sf. Gheorghe, tot atunci scot animalele la pășune și le întorc în sat la Sf. Dumitru. În societatea zilelor noastre, a științei și tehnologiei avansate, cine mai ține cont de ceea ce spuneau bătrânii, despre când e de semănat, de strâns sau când e mai potrivit de jucat nunțile, etc. Cu atât mai mult este necesară studierea, conservarea și transmiterea tradițiilor cu cât, o mare parte dintre acestea au fost date uitării și nici nu mai pot fi recuperate măcar.

„Ideea calendarului a apărut odată cu trecerea omului de la modul de viață ambulant la cel sedentar. În aceste condiții, omul a început să urmărească mult mai atent schimbările naturii urmând anumite semne fenologice. A apărut ne-

cesitatea de a urmări schimbările climaterice, de a dezvolta capacitatea de a cunoaște și prevedea unele schimbări ale naturii” (Calmuțchi 2013: 40).

De problema calendarului popular a fost preocupat în mod deosebit etnologul român Ion Ghinoiu, publicând la această temă, mai multe lucrări. Domnia sa oferă o definiție foarte bine conturată a acestuia: „...calendarul popular indica, prin datele sărbătorilor și obiceiurilor, timpul optim pentru arat și semănat, pentru formarea și desfacerea turmelor, pentru urcarea sau coborârea oilor de la pășunile montane, zilele favorabile culegerii plantelor de leac, pentru pețit și logodit, pentru pomenirea moșilor și strămoșilor, pentru aflarea ursitei, etc.” (Ghinoiu 1997: 35). De asemenea, prezintă interes lucrarea lui Alexandru Popescu, care analizează corelația dintre tradițiile de muncă românești și calendarul popular. Ne-am propus să analizăm în acest articol schimbările prin care trec tradițiile în a doua jumătate a secolului XX și contextul în care au loc acestea. De aceea am luat drept referință pentru această perioadă, cartea etnografului sovietic V. Zelenciuc: „Tradiții și contemporanietate” și lucrările cercetătorului Adrian Dolghi despre sărbătorile sovietice.

Putem enumera câțiva factori ce au dus la diminuarea rolului calendarului în viața țaranului: mai întâi de toate este vorba despre evoluția tehnologică care poate fi urmărită încă din secolul al XVIII-lea în unele domenii. Îl cităm în acest sens pe Ghinoiu: „Încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, când în Țările Române au început să circule calendarele – almanahuri, în calendarul popular au pătruns elemente care au uniformizat, parțial, obiceiurile și practicile calendaristice. Almanahurile au influențat calendarul popular tot astfel cum au influențat mijloacele mass – media folclorul în secolul al XX-lea” (Ghinoiu 1988: 7). În aceeași perioadă apar primele noțiuni de agronomie. De aceea, se prea poate, chiar în almanahurile despre care vorbește Ion Ghinoiu, se publicau și unele sfaturi oferite de specialiști agronomi.

În al doilea rând, trebuie să luăm în considerație că procesul de modernizare a societății, inclusiv a celei rurale, continua, la mijlocul secolului XX, fiind deja foarte evident. Mai ales se observă o tendință în lumea satului de a imita pe cât posibil modul de viață orășenesc (Reșetnic 2019: 131).

De asemenea, în 1944 Basarabia este ocupată de către URSS devenind Republica Sovietică Socialistă Moldovenească și este supusă politicilor ideologice emise de Moscova, prin care se urmărea rusificarea și deznaționalizarea popoarelor ocupate, căci sunt mult mai ușor de controlat niște indivizi fără conștiință istorică. Pentru punerea în practică a ideologiei de partid, au fost inventate tot felul de metode, mai mult sau mai puțin eficiente. Prin intermediul caselor de cultură, radioului, televiziunii, etc., se încerca educarea omului nou – sovietic (Reșetnic 2020: 183). Bineînțeles, în astfel de condiții, multe dintre tradițiile, obiceiurile și ritualurile care erau încă foarte vii în perioada interbelică, s-au pierdut ca să facă loc noilor sărbători sovietice: „În condițiile transformării societății, când bolșevicii nu puteau utiliza metodele obișnuite de solidarizare politică, s-a recurs la metode alternative de construire a fundamentului ideologic. Sărbătorile au devenit un mecanism politic al îndoctrinării totalitare. Noua putere nu a putut lua spre utilizare sărbătorile obișnuite, ritualuri, dar având drept obiectiv

politic de a rupe cu trecutul a făcut apel la miturile referitoare la revoluție, care aveau o fundamentare filosofică, teoretică la unii ideologi marxști-leniniști. Sărbătorile civile instituite umpleau spațiul timpului liber al cetățenilor, necesitatea de ritual și de spectacol al populației. Sărbătorile religioase au fost parțial substituite prin disciplinarea la locul de muncă, marginalizarea bisericii și a rolului ei în societate. Introducerea elementelor tradiționale în cadrul sărbătorilor și ritualurilor sovietice a lărgit întrucâtva popularitatea acestora” (Dolghi 2020: 259).

Despre noile sărbători, sovietice, foarte detaliat explică Zelenciuc. Din lucrarea sa „Tradiții și contemporaneitate” putem lesne vedea cum au fost „îmbunătățite” tradițiile învechite, din grija cea mare a partidului; spre exemplu, textul Plugușorului de Anul Nou, a ajuns practic de nerecunoscut: „Măine anul se-noiește/ Și precum se obișnuiește/ plugușorul se pornește./ Plugușor tras de tractor,/ Să aveți în muncă spor!/ Plugușor cu zecce fiere/ Și c-o sută cai putere/ Plugușor ce ară – adânc/ Și pe șesuri și pe dâmb” (Zelenciuc 1977: 48). Cu astfel de texte porneau cu uratul, începând de la casa președintelui de colhoz, brigadier, apoi vreun erou al muncii socialiste, care mai era prin sat, continuând cu restul locuitorilor. Bineînțeles, mergeau cu uratul la 1 ianuarie, dată care pentru săteni nu avea vreo conotație deosebită, deoarece majoritatea își țineau sărbătorile pe stil vechi. Informatoarea Scoferța Maria (originară din comuna Bulboci, dar care apoi a locuit toată viața în orașul Drochia, din cauză că, atunci când s-au întors din Siberia, împreună cu familia, nu s-au mai putut stabili în localitatea natală), își amintește despre sărbătorile din satul de baștină: „Se aduna ceata, așa când se însera, la un băietan acasă, care era mai dezghețat, care ținea ceata și se duceau cu hăitul la tot satul. Începeau de la buneii lui, ori nănașii părinților, ori vreun frate mai mare a tatei, la care îi purta cinstea. Pe urmă se duceau pe la vreo fată, așa, care îi era dragă, și pe urmă, pe la toți gospodarii, ca vezi, putea să se supere vreo unul că n-o trecut și pe la dânsul”. Dacă facem o comparație cu cele relatate de Zelenciuc, constatăm că „moda” de a porni de la președintele colhozului, este de asemenea o invenție pur sovietică. În satul tradițional, nu exista obiceiul de a porni cu uratul, semănatul, etc., de la primarul sau preotul satului.

Încă un moment foarte important, care poate fi sezizat în cartea lui Zelenciuc: partidul ține să își atribuie meritul de aduce evoluția tehnologică în țară (foarte plastic expus în textele noi ale plugușorului, etc., a se vedea exemplul de mai sus) Or, este bine cunoscut că procesul de modernizare a spațiului rural, începe încă în perioada interbelică, fără nici o legătură cu Puterea Sovietică (Reșetnic 2019: 129).

În ceea ce privește inventarea unor sărbători și obiceiuri noi, un exemplu elocvent poate fi sărbătoarea ultimului snop, în cadrul căreia cu mare pompă erau sărbătoriți cea mai bună mulgătoare, cel mai bun tractorist din sat, etc., învingători ai întrecerii socialiste. Erau înmânate diplome de onoare și se rosteau discursuri emoționante. Dar cât de motivați se simțeau oamenii care le ascultau, rămâne de văzut. Scopul principal al acestor întreceri era de a educa poporul că idealurile pe care le pune în fața lor partidul, și onoarea de a fi învingător este cu mult mai important decât orice remunerare materială, căci diplomele nu

erau însoțite și de premii bănești. Iar, în al doilea rând, se urmărea substituirea câtor mai multe sărbători, tradiții, cu unele mai potrivite cu noua ideologie. La început, în primele decenii după război, probabil că existau destule persoane care credeau sincer în măreția partidului, în necesitatea de a urma cu sfințenie calea trasată de acesta și în viitorul luminos al comunismului. Mai târziu însă, lucrurile se mai schimbă. La ședințe continuau să pună în discuție întrecerile socialiste, luau hotărâri, etc., dar în realitate...pe măsură ce timpul trecea, iar viitorul luminos nu mai venea, tot mai mulți oameni își pierdeau încrederea în idealurile partidului: „În perioada pe care eu deja mi-o aduc aminte bine (intervalul de timp 1970–1985, n. a.) nu se prea întâlneau oameni care să creadă sincer în ideologie. Stimul material nu era de nicăieri, oamenii o duceau greu, dar mai ales, s-au dezamăgit când au văzut cum se fac de fapt întrecerile socialiste. Îmi aduc aminte un caz: povesteau oamenii de o mulgătoare de aici de la noi de la Gribova, învingătoare a muncii socialiste, deputat în Sovietul Suprem al URSS, cum de fiecare dată i se scria ei din cantitățile de lapte care l-au muls alte femei, ca ea să aibă mai mult decât oricare dintre celelalte, să fie o diferență mare întotdeauna, ca să poate ajunge deputat, și tot așa” (S. V.). Este foarte greu să ai încredere într-un sistem care se bazează pe ipocrizie. Atunci când conducătorii, doar predică altora despre ideologie, fără să o pună în practică în propria lor viață, după un timp, pe cine ar mai putea convinge despre idealurile partidului? Subalternii vedeau și înțelegeau destul de clar ce se întâmplă și cât valorează acestea. Foarte bine ilustrează scriitorul Ion Druță, în lucrarea sa: „Bobocul”, cum se realizau în realitate învățăturile comuniste (Druță 1982: 211).

Un alt aspect important al politicilor URSS, îl reprezintă planificarea centralizată. Scopul urmărit de noua putere este de a controla cât mai eficient popoarele ocupate, iar prin centralizare, scopul devine ușor de realizat. Implementarea acesteia a avut un rol absolut negativ asupra economiei și agriculturii. Nu în ultimul rând, își aduce aportul și în diminuarea importanței calendarului popular în viața țăranului, acum devenit colhoznic, prin ignorarea sistematică a obiceiurilor calendaristice. Hotărârile luate la Moscova nu se potriveau cu particularitățile climaterice sau de relief din Moldova, Georgia, Kazahstan, etc. Este puțin probabil ca persoanele responsabile de aceste decizii să fi fost la curent care este specificul unei republici sau alta. Să nu uităm aici și de politica de uniformizare a culturii, a sărbătorilor și obiceiurilor, atașând o deosebită semnificație noilor sărbători sovietice, care de altfel nu aveau nimic în comun cu cele tradiționale ale noastre. Revenim în acest context, la întrecerea socialistă: în goana pentru a ieși învingători, de multe ori se putea întâmpla ca să se semene prea devreme, spre exemplu, ca apoi să dea un îngheț care să reducă la zero toată munca depusă în colhozul respectiv, până atunci. Prin comparație, țăranul interbelic avea semnele lui, din bătrâni, de la care nu se abătea niciodată. „Îmi amintesc că vorbeau buncii mei, despre muncile câmpului, ziceau că dacă zboară cărbușii, ori dacă a înflorit zarzărul, e de ajuns de cald să semeni porumbul, apoi mai ziceau că după Arminden nu mai sunt înghețuri în lume, așa că străduiau să semene în așa fel ca să răsară după Arminden. Mai știu că după Ziua Crucii (27 septembrie), se poate de cules poama. Fiecare știa cam ce pământ are, ce necesități,

și alegea ce culturi să semene, în așa fel ca să reușească cu strânsul: unele de vară, altele de toamnă” (S. V.). În condițiile în care fiecare era cointerestat direct de rezultatul muncii sale, toate aceste cunoștințe despre semnele naturii, practici agricole, etc. își aveau rostul, erau păstrate și transmise din generație în generație cu multă grijă. În schimb, Puterea Sovietică le anulează sau chiar le interzice catalogându-le drept nedemne de noul om sovietic și acordă partidului puterea supremă de decizie, fie că este vorba despre muncile agricole care trebuie efectuate, fie că este vorba despre sărbătorile tradiționale: „În anii Puterii Sovietice în viața satului moldovenesc au avut loc schimbări importante. Creșterea gradului de cultură al țărănimii, participarea tot mai activă la viața politică și socială, lichidarea deosebirilor esențiale dintre modul de viață al satului și cel al orașului – toate acestea au contribuit la formarea unei atitudini noi față de obiceiurile și tradițiile vechi. O parte din ritualuri și obiceiuri s-a dovedit a fi în vădită contradicție cu noile condiții de viață și a fost sortită dispariției, altă parte a început să se adapteze la noile condiții” (Zelenciuc 1977: 79).

De-a lungul timpului, calendarul popular a trecut prin diferite schimbări, astfel încât chiar acele obiceiuri care le aveam în perioada interbelică, sunt mult mai puține și uniformizate într-o anumită măsură în comparație cu câteva sute de ani mai înainte. Apoi, în secolul XX, modernizarea societății se intensifică, iar calendarul continuă să își piardă din importanța și funcționalitatea sa. Însă este un proces firesc care vine odată cu evoluția societății. Ceea ce se întâmplă însă în perioada sovietică, nu mai este un proces natural. Aici este vorba despre o politică de stat care urmărea distrugerea intenționată a tot ce putea aminti de tradiție, conștiință istorică, etc. Astfel încât nu e de mirare faptul că astăzi ne amintim de tradiții doar în cadrul unor festivaluri sau evenimentelor de acest fel.

Indice de subiecți chestionați

Scoferța Maria, a. n. 1929, studii medii, or. Drochia

Scoferța Vitalie, a. n. 1955, studii superioare, or. Drochia

Bibliografie

Calmuțchi L., Cojocaru I. Problema calendarului și calendarul popular. În: *Acta et commentationes: Științe ale educației: revistă științifică*, 2013, nr. 2(3), p. 38-47.

Dolghi A. Sovietizarea vieții cotidiene în RSS Moldovenească (1944–1953) [Sovietization of daily life in the moldovan SSR (1944–1953)]. În: *Istorie, Cultură și Cercetare. History, Culture and Reserch*. Ediția a III-a. D.-C. Rogojanu, G. Boda (coord.). Deva: Editura Cetatea de Scaun, 2020, p. 243-263.

Druță I. Bobocul. În: *De la verde pân la verde*. Chișinău: Editura Literatura Artistică, 1982, p. 208-215.

Ghinoiu I. Comoara Satelor. Calendar popular. București: Editura Academiei Române, 2005. 296 p.

Ghinoiu I. Obiceiuri populare de peste an. Dicționar. București: Editura Fundației Culturale Române, 1997. 285 p.

Ghinoiu I. Vârstele timpului. București: Editura Meridiane, 1988. 300 p.

Popescu Al. Tradiții de muncă românești. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1986. 318 p.

Reșetnic E. Impactul procesului de modernizare asupra culturii tradiționale din Basarabia în prima jumătate a sec. XX. În: Buletin Științific, Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie, 2019, nr. 31(44), p. 128-136.

Reșetnic E. Noi forme de loisir în societatea rurală postbelică din RSSM (1945–1985): Aspecte generale. În: Materialele Simpozionului național de Etnologie: Tradiții și Procese Etnice. Ediția I. N. Grădinaru (coord.). Chișinău, 2020, p. 177-184.

Zelenciuc V., Popovici Iu., Loscutova L. Tradiții și contemporaneitate. Chișinău: Tipografia Cartea Moldovenească, 1977. 104 p.

Elena REȘETNIC, doctorandă la UPSC Ion Creangă, Facultatea de Istorie și Geografie, cercetător științific stagiar la MNEIN (Chișinău, Republica Moldova)
E-mail: reshetnic_elena@yahoo.com